

ΟΜΟΤΙΜΗ ΠΑΡΑΓΩΓΗ: ΕΝΑΣ ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ, ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΑΠΟ ΠΑΛΙΑ (του Αλέξανδρου Παζαΐτη)

Το ενδιαφέρον γύρω από το φαινόμενο της **ομότιμης παραγωγής** (peer production) έχει ενταθεί τα τελευταία 20 χρόνια, ιδιαίτερα μετά την ανάδειξη σημαντικών συνεργατικών εγχειρημάτων στο χώρο της

πληροφορικής, όπως το **ελεύθερο λειτουργικό σύστημα GNU/Linux**, ο **Apache web server** και η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια **Wikipedia**. Παρόλα αυτά, η ομότιμη παραγωγή δεν είναι κάτι εντελώς καινούριο, τόσο στην ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, όσο και στην ελληνική πραγματικότητα.

Πολιτιστικά αγαθά, όπως το ελληνικό **δημοτικό τραγούδι**, ανέκδοτες ιστορίες, παραμύθια, συνταγές μαγειρικής και παιδικά παιχνίδια, αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα, ενός άτυπου, μέχρι πρόσφατα, τρόπου συν-δημιουργίας. Μπορεί να εντοπιστεί μία ξεχωριστή ελευθερία η οποία χαρακτηρίζει αυτές τις δημιουργίες, που αφορά την ανεμπόδιστη αναπαραγωγή και τροποποίηση τους, την ανοικτή συμμετοχή και τα κίνητρα των δημιουργών, καθώς και στην από-στόμα-σε-στόμα διάδοσή τους πέρα από χωρικά και πολιτισμικά όρια. Η ελευθερία αυτή ενσωματώνει στους στίχους και τη μουσική των δημοτικών τραγουδιών την ιδιαίτερη ιστορία και της παράδοση ενός τόπου, αξίες, ανθρώπους και συναισθήματα, ενώ τα δένει με τοπικούς χορούς και εθιμοτυπικές παραδόσεις. Πρόκειται για μία μορφή **δια-πολιτισμικής επικοινωνίας**, όπου το μέσο είναι η

τέχνη και μήνυμα είναι η ιδιαίτερη τοπική πραγματικότητα.

Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια δεν «υπογράφονται» από κάποιον δημιουργό και κυκλοφορούν πολλές φορές σε εκατοντάδες παρόμοιες ή διαφορετικές εκδοχές. Προσαρμόζουν με μοναδικό τρόπο διαφορετικά γλωσσικά ιδιώματα, μουσικούς τρόπους και ιστορικά και πολιτιστικά γνωρίσματα. Αποτελούν ελεύθερα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία διαμορφώθηκαν από μικρές και μεγάλες συνεισφορές αμέτρητων δημιουργών, οι οποίοι μοιράστηκαν την κοινή τους γνώση και εμπειρία στο πέρασμα πολλών γενεών.

Με παρόμοιο τρόπο, στα ομότιμα εγχειρήματα του ελεύθερου λογισμικού, προγραμματιστές, σχεδιαστές ιστοσελίδων, γραφίστες και άλλοι λιγότερο ή περισσότερο εξειδικευμένοι δημιουργοί, συσπειρώνονται γύρω από ένα κοινό αγαθό, το οποίο σε αυτήν την περίπτωση είναι η πληροφορία και συγκεκριμένα ο κώδικας.

Χωρίς να υπάρχει κεντρικός συντονισμός, οι ομότιμοι δημιουργοί (peers) **μοιράζονται** άυλους πόρους, όπως την πληροφορία και τη γνώση, **ανάλογα με τις ανάγκες τους** και προσφέρουν στην **κοινή δημιουργία ανάλογα με τις ικανότητές τους**. Η ομότιμη παραγωγή είναι κατ' εξοχήν μία διεργασία συλλογής και ανταλλαγής πόρων μεταξύ ενός μεγάλου αριθμού ατόμων χωρίς προκαθορισμένη ιεραρχία και δομή. Έτσι, ως ομότιμη παραγωγή ορίζεται η **συνεργασία αυτό-οργανωμένων ομάδων ατόμων, τα οποία**

συμμετέχουν σε ισότιμη βάση (equal footing), με σκοπό την επίτευξη ενός κοινού σκοπού.

Στον ορισμό εντοπίζονται ήδη τα κεντρικά σημεία της ομότιμης παραγωγής, τα οποία αποτελούν και τις βασικές δυναμικές της: **Η ανοικτή και αυτό-προσδιοριζόμενη συμμετοχή και η ισότιμη βάση.** Είναι τα στοιχεία εκείνα που προσδίδουν στα ομότιμα εγχειρήματα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους σε ότι αφορά το δυναμικό περιεχόμενό τους και την κινητοποίηση μεγάλου εύρους της ανθρώπινης δημιουργικότητας.

Σχετικά πρόσφατα το φαινόμενο της ομότιμης παραγωγής άρχισε να αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον ακαδημαϊκά και ερευνητικά. Σε αυτή την τάση, εξαιρετικά σημαντική είναι η συνεισφορά του **Yochai Benkler**, καθηγητή της νομικής σχολής του πανεπιστημίου του Harvard, ο οποίος εισήγαγε τους όρους της ομότιμης παραγωγής (peer production), καθώς και της «βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής» (commons-based peer production – CBPP), το 2002 (“Coase’s Penguin, or Linux and the Nature of the Firm”) και το 2006 («The Wealth of Networks») αντίστοιχα.

Ιδιαίτερα στην περίπτωση της βασισμένης στα κοινά ομότιμης παραγωγής, τόσο τα μέσα όσο και τα αποτελέσματα **δεν αποτελούν αντικείμενα αποκλειστικής ιδιοκτησίας.** Αντίθετα, διαμοιράζονται μεταξύ των συμμετεχόντων στο πλαίσιο μίας θεσμικής δομής η οποία διαθέτει τους πόρους ισότιμα σε όλους ανάλογα με την κρίση τους. Ανήκουν δηλαδή στη σφαίρα αυτών που ονομάζονται «κοινά» (commons). Παραδοσιακά, ο χώρος των κοινών θεωρούταν ότι βρίσκεται εκτός της παραγωγικής οικονομίας. Οι κοινοί πόροι αντιμετωπίζονταν ως εν δυνάμει παραγωγικοί πόροι, που θα μπορούσαν να παράγουν αξία εφόσον υπεισέλθουν υπό κάποιο καθεστώς διαχείρισης ή ιδιοκτησίας, από το κράτος ή τον ιδιωτικό τομέα. Ωστόσο, ένας νέος τύπος σχέσεων συνεργασίας και παραγωγής αναδεικνύει την προοπτική των κοινών πόρων, διατηρώντας τους στη σφαίρα των κοινών, μέσα από μία διεργασία η οποία τα προστατεύει και τα ανατροφοδοτεί.

Χιλιάδες επιστημονικά έργα έχουν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο

φαινόμενο από το 2002 και έπειτα, ενώ οργανισμοί, όπως το **P2P Foundation**, ιδρύονται με σκοπό τη μελέτη, τεκμηρίωση και διάδοση του φαινομένου της ομότιμης παραγωγής και των ομότιμων πρακτικών σε παγκόσμιο επίπεδο. Αξίζει να αναφερθεί ότι στην **Ελλάδα** λειτουργεί από το 2007 ο **ελληνικός κόμβος του P2P Foundation**, ενώ το **2011** ιδρύθηκε στα **Ιωάννινα** το **P2P Lab**, ένα διεπιστημονικό ερευνητικό εργαστήριο, το οποίο αποτελεί τον επίσημο ερευνητικό βραχίονα του P2P Foundation σε διεθνές επίπεδο.

Επίσης, αξίζει να αναφερθεί η ίδρυση της **Εταιρίας Ελεύθερου Λογισμικού/ Λογισμικού Ανοικτού Κώδικα** (ΕΕΛ/ΛΑΚ) το 2008, έχοντας ως βασικό σκοπό την προώθηση και ανάπτυξη των Ανοιχτών Προτύπων και των Τεχνολογιών Ανοιχτής Αρχιτεκτονικής στο χώρο της εκπαίδευσης, του δημόσιου τομέα και των επιχειρήσεων στην Ελλάδα.

Ιστορική αναδρομή: Πως (ξανά)ξεκίνησαν όλα

Ιστορικά η ομότιμη παραγωγή, όπως τη μελετούμε σήμερα, έχει τις ρίζες της στο 1983, όταν ο Richard Stallman, τότε ερευνητής στο MIT, ανακοίνωσε την υλοποίηση του GNU Project, το πρώτο έργο ελεύθερου λογισμικού και μαζικής συνεργασίας.

Βασικός στόχος του συγκεκριμένου έργου ήταν να δημιουργήσει τα μέσα που θα παρέχουν στους χρήστες ελευθερία σχετικά με τον

έλεγχο των ηλεκτρονικών υπολογιστών και υπολογιστικών συσκευών. Για το σκοπό αυτό, έπρεπε να αναπτυχθεί και να διατεθεί το κατάλληλο λογισμικό, τα οποία θα σέβεται τις βασικές ελευθερίες των χρηστών του και συγκεκριμένα:

- Την ελευθερία στη χρήση του, για όλους τους σκοπούς.
- Την ελευθερία στη μελέτη, τροποποίηση και προσαρμογή του στις ανάγκες του χρήστη.
- Την ελευθερία στη διάδοση (αντιγραφή και διαμοιρασμό) του.
- Την ελευθερία στη βελτίωση του και τη δημοσίευση των βελτιώσεων αυτών.

Οι αναφορές αυτές στην ελευθερία του χρήστη ενός τέτοιου λογισμικού, προσδίδουν σε αυτό τον τίτλο του **«Ελεύθερου Λογισμικού»** (Free Software). Επιπλέον, για να είναι δυνατή η εξασφάλιση των ελευθεριών των χρηστών σε όλο το εύρος της χρήσης των υπολογιστών, βασική επιδίωξη του **GNU Project** ήταν η ανάπτυξη ενός λειτουργικού συστήματος (Operating System – OS), το οποίο θα ήταν επίσης ελεύθερο λογισμικό. Έτσι τον Ιανουάριο του **1984** ξεκίνησε η ανάπτυξη του λειτουργικού συστήματος το οποίο ονομάστηκε GNU.

Το **1985** ο **Stallman** ιδρύει το **Ίδρυμα Ελεύθερου Λογισμικού** (Free Software Foundation) με σκοπό να διαδώσει την ελευθερία στη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και να υποστηρίξει νομικά και πρακτικά τα δικαιώματα των χρηστών. Έτσι, το **1989** ολοκληρώθηκε η πρώτη έκδοση της **Γενικής Άδειας Δημόσιας Χρήσης** (GNU General Public License – GPL), η οποία κατοχυρώνει τις ελευθερίες αυτές των χρηστών, ενώ η λεγόμενη ρήτρα **«copyleft»** (σε αντίθεση με τη λέξη copyright που κατοχυρώνει το δικαίωμα της πνευματικής ιδιοκτησίας) υποχρεώνει στη διατήρηση αυτών των ελευθεριών σε όλα τα αντίτυπα. Ουσιαστικά κάθε αντίτυπο, το οποίο περιλαμβάνει ένα συστατικό στοιχείο (κώδικα) που έχει παραχωρηθεί με GPL, πρέπει επίσης να κυκλοφορήσει υπό την GPL. Κατ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται ότι το ελεύθερο λογισμικό παραμένει ελεύθερο. Το ελεύθερο λογισμικό και η GPL αποτελούν σημαντικά

σημεία στην ιστορία της ομότιμης παραγωγής, καθώς για πρώτη φορά κατοχυρώνεται νομικά η ανοικτή, ευρεία συνεργασία πολλών ατόμων. Ομοίως, το αποτέλεσμα της συνεργασίας αυτής κατοχυρώνεται ως συλλογικό και ελεύθερο, με βάση τις ελευθερίες που κατοχυρώνει η GPL.

Το **1990** μεγάλο μέρος των προγραμμάτων που είναι απαραίτητα για ένα λειτουργικό σύστημα είχαν ολοκληρωθεί από το **GNU Project**, έλειπαν ωστόσο ακόμη κάποια σημαντικά κομμάτια, με βασικότερο τον **πυρήνα (kernel)**. Την ίδια εποχή, ο **Linus Torvalds**, σε ένα project εκτός του GNU, αποφάσισε να αναπτύξει τον δικό του πυρήνα, ο οποίος ονομάστηκε **Linux**. Ο πυρήνας αυτός ενσωματώθηκε με τα υπόλοιπα συστατικά μέρη του GNU, με αποτέλεσμα ένα ολοκληρωμένο, πλήρως λειτουργικό και ελεύθερο λειτουργικό σύστημα, το **GNU/Linux**. Το ελεύθερο λογισμικό και το ελεύθερο λειτουργικό σύστημα GNU/Linux αποτέλεσαν την έμπνευση, αλλά πολύ περισσότερο παρείχαν τα τεχνικά και οργανωτικά μέσα για την έκρηξη των ομότιμων έργων που ακολούθησαν.

Η ταχεία διάδοση του GNU/Linux αποτελεί σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα συνέργειας και παράλληλης ανάπτυξης με μία άλλη μεγάλη επανάσταση που λαμβάνει χώρα την ίδια περίοδο. Το 1991 το διαδίκτυο γίνεται δημόσιο και μαζικό μέσο, με την παροχή της υπηρεσίας παγκόσμιου ιστού (World Wide Web), μία εφεύρεση του Tim Berners-Lee, ερευνητή του CERN.

Παράλληλα, η κουλτούρα των **χάκερς** (hacking culture), η οποία έχει τις ρίζες της πίσω στο 1960, με τη διάδοση του ελεύθερου λογισμικού και τη μαζικοποίηση του διαδικτύου αρχίζει και προσελκύει συνεχώς μεγαλύτερο αριθμό ατόμων. Κεντρικό σημείο τους αποτελεί το ενδιαφέρον για τη δημιουργία, την εξερεύνηση, τον πειραματισμό και το ξεπέρασμα των ορίων αυτών που μπορούν να πραγματοποιηθούν. Μικρο-ομάδες από χάκερς που ήταν ενεργές για χρόνια σε διαφορετικά μέρη, μοιραζόμενες παρόμοιες αρχές και κυρίως το ίδιο πάθος, άρχισαν να ανακαλύπτουν η μία την άλλη και να συνεργάζονται. Παρατηρείται έτσι η συνειδητή διαμόρφωση και διάδοση μίας κοινής, συλλογικής και

συστηματικής ηθικής από μία κρίσιμη μάζα ατόμων. Η ηθική αυτή αφορά το διαμοιρασμό γνώσης και πληροφορίας και την ελευθερία της χρήσης των τεχνολογικών μέσων για την ανάπτυξή τους, μέσα από τη συνεργασία και τη συμμετοχική δημιουργία.

Με αυτόν τον τρόπο οι ομότιμες πρακτικές αρχίζουν και επεκτείνονται εκτός των ορίων της πληροφορικής και του λογισμικού. Ένας μεγάλος αριθμός ατόμων και ομάδων συσπειρώνονται πλέον γύρω από ένα κοινό σύστημα αξιών σχετικά με τη γνώση και την πληροφορία και κυρίως την ελεύθερη και ανεμπόδιστη κυκλοφορία αυτών. Δημιουργούν έτσι έναν παγκόσμιο χώρο γνωσιακών κοινών (knowledge commons), στη βάση του οποίου αναπτύσσονται παγκόσμια, συμμετοχικά ομότιμα εγχειρήματα, όπως η ελεύθερη εγκυκλοπαίδεια Wikipedia. Επιπλέον, την τελευταία δεκαετία, η διάδοση των τεχνολογιών επιτραπέζιας κατασκευής (desktop manufacturing), όπως η τρισδιάστατη εκτύπωση και οι CNC μηχανές οδήγησαν στον περαιτέρω πειραματισμό των ομότιμων πρακτικών στον υλικό κόσμο. Ομότιμα έργα όπως ο RepRap εκτυπωτής και το Open Source Ecology αποτελούν σημαντικά εγχειρήματα αξιοποίησης των γνωσιακών κοινών στην παραγωγή άμεσων, πρακτικών, ανοικτών λύσεων. Έτσι, σε αντιστοιχία με το ελεύθερο λογισμικό και το λογισμικό ανοικτού κώδικα, εμφανίζεται ο όρος του ανοικτού υλισμικού (open hardware), προσδίδοντας νέες διαστάσεις στην ελευθερία στη χρήση βασικών μέσων παραγωγής.

Βασικά Χαρακτηριστικά: Πώς λειτουργεί

Ένα από τα βασικότερα πλεονεκτήματα της ομότιμης παραγωγής, ιδιαίτερα στο χώρο της πληροφορικής, είναι η αποτελεσματικότητά της στον εντοπισμό, την κινητοποίηση και την κατανομή της ανθρώπινης δημιουργικότητας. Η ευρεία διάδοση των Τεχνολογιών Πληροφόρησης και Επικοινωνίας (ΤΠΕ) ιδιαίτερα την τελευταία εικοσαετία, έχει αλλάξει σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την παραγωγή. Στον κόσμο των ΤΠΕ τα βασικά μέσα παραγωγής, δηλαδή οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές, γίνονται συνεχώς φτηνότερα και εύκολα προσβάσιμα από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Η βασική «πρώτη ύλη», η πληροφορία, είναι σε αφθονία και τα μέσα διανομής και επικοινωνίας πιο γρήγορα και αποτελεσματικά από ποτέ. Έτσι, ο παράγοντας που κάνει τη διαφορά στην επιτυχία ενός έργου είναι η ανθρώπινη δημιουργικότητα.

Ο παράγοντας αυτός, ως κατ' εξοχήν «ανθρώπινος», δεν ενεργοποιείται με το πάτημα ενός κουμπιού. Στην σύγχρονη αγορά, η ανθρώπινη δημιουργικότητα τοποθετείται πολύ ψηλά στην κλίμακα αυτών που ένας εργοδότης ή ένας μάνατζερ προσπαθεί να ενεργοποιήσει με χρηματικά ή άλλου είδους κίνητρα. Στις περισσότερες δε περιπτώσεις η κινητοποίηση των ατόμων στο μεγαλύτερο επιθυμητό βαθμό παραμένει εκτός των ορίων των υλικών απολαβών. Σε έναν τέτοιο κόσμο λοιπόν, όπου τα βασικά μέσα παραγωγής είναι αποκεντρωμένα, η ιδιαίτερη δυναμική της ομότιμης παραγωγής έγκειται στην ικανότητα κινητοποίησης ενός μεγάλου αριθμού ατόμων, ο οποίοι αυτό-προσδιορίζουν τη συνεισφορά τους ανάλογα με τα αντίστοιχα κίνητρά τους.

Παρά την πληθώρα των εγχειρημάτων που παρατηρούνται σε ένα μεγάλο εύρος τομέων και δραστηριοτήτων, ο **Benkler** διακρίνει τρεις βασικές αρχές που αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά, καθώς και κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας:

- **Αρθρωτή δομή** (modularity): Τα ομότιμα έργα αποτελούνται από πολλά μικρότερα, διακριτά συστατικά μέρη (modules), το καθένα από τα οποία μπορεί να παραχθεί αυτόνομα. Ο

διαχωρισμός αυτός επιτρέπει πολλούς ανεξάρτητους συμμετέχοντες να εργάζονται με ασύγχρονο τρόπο, χωρίς να εξαρτάται η εργασία του ενός από την εργασία του άλλου.

- **Διαφορετικός βαθμός ανάλυσης** (granularity) των συστατικών μερών: Διαφορετικά επίπεδα ανάλυσης των συστατικών μερών, και συνεπώς μεγαλύτερα και μικρότερα συστατικά μέρη, κινητοποιούν άτομα με μεγαλύτερα ή μικρότερα κίνητρα, αντίστοιχα, στο να συνεισφέρουν, ανάλογα με το ενδιαφέρον τους, αλλά και τις ικανότητές τους. Έτσι σε ένα ομότιμο έργο διακρίνονται μεγαλύτερα μέρη με ιδιαίτερες απαιτήσεις σε χρόνο και ικανότητες των συμμετεχόντων, έως πολύ μικρά μέρη, η υλοποίηση των οποίων δεν απαιτεί περισσότερο από 5 λεπτά ενασχόλησης κάποιου, ακόμη και στο πλαίσιο ενός καθημερινού ψυχαγωγικού «ξεφυλλίσματος» (browsing) στο ίντερνετ.
- **Χαμηλού κόστους ολοκλήρωση**: Ως ολοκλήρωση (integration) εννοείται η ενσωμάτωση όλων των συστατικών μερών στο τελικό αποτέλεσμα. Στη διαδικασία της ολοκλήρωσης, εμπεριέχεται τόσο ο μηχανισμός της ενσωμάτωσης όλων των συνεισφορών σε ένα ολοκληρωμένο προϊόν, όσο και ο ποιοτικός έλεγχος του κάθε συστατικού μέρους ξεχωριστά, αποφεύγοντας σφάλματα που προκύπτουν από τη λανθασμένη αντίληψη του κάθε συμμετέχοντα, σχετικά με τις ικανότητές του, τους στόχους του έργου κ.α.

Άνθρωποι, τεχνολογία και παραγωγή: η εξέλιξη που μας φέρνει πιο κοντά στη φύση μας

Στη βάση της, η ομότιμη παραγωγή είναι μία μορφή ανθρώπινης συνεργασίας, κατανομής κοινών πόρων και προσπάθειας σε ισότιμο πλαίσιο, προς την επίτευξη ενός κοινού αποτελέσματος. Αναφέρθηκε ήδη ότι δεν είναι η πρώτη φορά ιστορικά που παρατηρείται μία τέτοια μορφή αποκεντρωμένης συνεργασίας και παραγωγής.

Ωστόσο, την τελευταία εικοσαετία και λόγω της επανάστασης που έχουν φέρει οι ΤΠΕ σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, παρατηρείται ότι αυτή η μορφή οργάνωσης και παραγωγής μπορεί να έχει σημαντικό οικονομικό αποτέλεσμα. Ένα αποτέλεσμα τόσο οικονομικό όσο και ανθρώπινο, σε αντίθεση με την σύγχρονη απεικόνιση του «οικονομικού ανθρώπου», στην οποία χωράει μόνο το κίνητρο της μεγιστοποίησης του ατομικού κέρδους στη βάση οποιασδήποτε μορφής συνεργασίας.

Στον κόσμο της ομότιμης παραγωγής οι κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις επαναπροσδιορίζονται και νέα επιχειρηματικά μοντέλα αναδύονται, ενώ οι άνθρωποι συνεργάζονται, δημιουργούν και παράγουν για θέματα που τους ενδιαφέρουν, για πράγματα που έχουν σημασία να παραχθούν, να διαδοθούν και να χρησιμοποιηθούν, μεγιστοποιώντας τη συνολική τους ωφέλεια.

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι η μελέτη και η τεκμηρίωση του φαινομένου της ομότιμης παραγωγής βρίσκεται ακόμη σε πολύ αρχικό στάδιο, ενώ νέα εμπειρικά στοιχεία προκύπτουν συνεχώς από τα μυριάδες ομότιμα εγχειρήματα που βρίσκονται σε εξέλιξη. Για το λόγο αυτό το παρόν κείμενο δεν επιχειρεί να υποστηρίξει την γενικότερη υπεροχή του συγκεκριμένου μοντέλου έναντι των άλλων μορφών οργάνωσης της παραγωγής σε όλους τους τομείς, ούτε την ολοκληρωτική ανατροπή τους από την ομότιμη παραγωγή. Η μελέτη και ανάλυση των δυναμικών της ομότιμης παραγωγής αποσκοπεί στην αναγνώρισή της ως ένα αναδυόμενο παραγωγικό μοντέλο, διαφορετικό από άλλα υφιστάμενα, το οποίο διαθέτει

συγκεκριμένα πλεονεκτήματα στην ενεργοποίηση και την αξιοποίηση συγκεκριμένων κοινωνικών και οικονομικών δυνάμεων. Η διάδοση των ομότιμων πρακτικών αντίστοιχα φιλοδοξεί στην ενδυνάμωση των αναδυόμενων δυναμικών του συγκεκριμένου παραγωγικού μοντέλου, προς την επίτευξη ενός θετικού και βιώσιμου, από άποψη κοινωνική, περιβαλλοντική και οικονομική, αποτελέσματος.

---

* Ο Αλέξανδρος Παζαΐτης είναι ερευνητής στο διεπιστημονικό εργαστήριο P2P Lab και μεταπτυχιακός φοιτητής στο Ragnar Nurkse School of Innovation and Governance του Tallinn University of Technology.

**Το παρόν κείμενο αποτελεί προσαρμογή κεφαλαίου του βιβλίου: Καρολος – Ιωσήφ Καβουλάκος και Γιώργος Γριτζάς (επιμ) (2016). «Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι: Κοινωνικά κινήματα και χωρική ανάπτυξη». (ISBN 978-960-603-254-7), Ηλεκτρονική έκδοση στο πλαίσιο της δράσης «Κάλλιπος: Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα. Διαθέσιμο με άδεια Creative Commons BY-NC-ND 3.0, από Απρίλιο 2016 στο <http://repository.kallipos.gr>

*** Οι φωτογραφίες εντός του κειμένου – εκτός της αρχικής – προέρχονται από το <https://www.flickr.com/photos/opensourceway>

Πηγή: ΤοΠεριοδικό, toperiodiko.gr